

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.1\(39\).306552](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.1(39).306552)

УДК 130.2:394.2(477.74)

Олена Золотарьова

ОДЕСЬКИЙ ФЕСТИВАЛЬ «ГУМОРИНА» ЯК ЕЛЕМЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (ДО 50-РІЧЧЯ «ГУМОРИНИ»)

Проаналізовано тенденції розвитку Одеського фестивалю «Гуморина» з її карнавалом за 50 років існування. Автор характеризує етапи розвитку Одеського фестивалю сміху і гумору та обґрунтовує позиції, що, попри комерціалізацію і політизацію карнавалу, в основному загальні для сучасного карнавального руху в світі, Одеська «Гуморина» за 50 років існування стала значним елементом української сміхової культури.

Ключові слова: Гуморина, карнавал, карнавальний рух, фестиваль клоунів, українська сміхова культура.

Одеську «Гуморину» як фестиваль сміху започаткували 50 років тому, і вона стала унікальним явищем культурного життя в УРСР. Після відновлення незалежності України в перші роки «Гуморина» була також виключною подією в Україні, притаманною лише місту Одеса, але поступово схожі заходи сміхової культури розвинулись і в інших містах нашої країни, проте саме до Одеського фестивалю гумору залишився особливий інтерес. Аналіз «Гуморини», проведений нами в попередній період [Золотарьова 2019], дозволив зробити висновок, що цей фестиваль з його карнавалом відповідає світовим традиціям сміхової культури та тенденціям карнавального руху.

Проблеми трансформації релігійного ритуалу в народне свято, історичні і культурологічні аспекти карнавалів і масових свят, зокрема в радянський період, аналізувалися Б. Гланом, І. Добровольським, Є. Єрмоліним, А. Захаровим, Д. Зевртом, С. Конторовичем, Т. Кошемчуком, О. Курочкіним, К. Махмудовою, Д. Моїсеєвою, О. Поправко, М. Рольфом, І. Рюміною, Д. Сарайкіною та іншими дослідниками. «Одеську мову» як елемент сміхової регіональної культури досліджував В. Смирнов [Смирнов]. Трансформації карнавального руху постійно досліджуються в рамках заходів ГО «Одеська гуманітарна традиція», де автори зазначали, що радянський карнавал і сучасні карнавали України не повністю є карнавалом у тому сенсі, який вкладав у нього М. М. Бахтін [Бахтін 1965], котрий відмічав, що всенародність притаманна самій природі карнавалу, проте сучасні карнавали часто проходять в ізольованих локаціях міських парків, стадіонів та центральних вулиць і цікавлять переважно не місцеве населення, а туристів. Слід врахувати, що сприйняття часу сучасною людиною принципово відрізняється від середньовічної людини, на основі якої М. М. Бахтін і створив свою теорію [Зеверт]. Причому, наші попередні дослідження показали, що подібна тенденція, а також комерціалізація і політизація карнавального руху стосується і інших відомих карнавалів з давньої історією, відроджених у ХХ столітті в Європі [Золотарьова 2004, 2008, 2011].

Метою нашого дослідження є обґрунтування позиції, що, попри зазначені тенденції, в основному загальні для сучасного карнавалюного руху в світі, Одеська «Гуморина» за 50 років існування стала значним елементом української сміхової культури.

Фестиваль «Гуморина» з його карнавалом виник в авторитарному політичному режимі, після закриття улюбленої телепрограми «Клуб Веселих і Кмітливых» з ведучим Олександром Маслоковим після чергового чемпіонства Одеської команди КВК влітку 1972 року. Команда одеситів, утративши майданчик для демонстрації своєї дотепності, запропонувала одеський фестиваль сміху – «Гуморину» з емблемою «Морячок».

«Гуморина» 1973–1976 р.р. проходила з яскравою карнавалюною ходою, святом на стадіоні, парадом старих автомобілів, «пострілом» гармати на Думській площі, концертами зірок естради, конкурсами карикатуристів та гумористичних фото, широким показом кінокомедій, концертами самодіяльності на вулицях, усілякими конкурсами [Юморина...]. Стихійний ентузіазм мас привів у трепет комуністичну владу, яка, злякавшись масштабів свята заборонила «Гуморину», і ця офіційна заборона діяла до 1987 року, коли під час горбачовської «перебудови» фестиваль відродився. Але в 1977–1986 р.р. в одеських вишах, школах, клубах проходили КВК, конкурси гумористів, у 1984 р. Георгій Делієв заснував комік-трупю «Маски», тобто «Гуморина» жила на маленьких одеських майданчиках.

У незалежній Україні характер фестивалю змінився. В 1991–1995 р.р. його проводив Всесвітній клуб одеситів, а з 1997 р. до 2000 р. продюсером свята був одеський підприємець Олександр Павловський, який створив парк «Юмориленд» на Ланжероні, куди завозилися всі атрибути карнавалю, проте агресивне природне середовище і відхід з життя підприємця в 2005 р. не дозволили зберегти парк. У цей період масштаб свята збільшується, гасла фестивалю допускають сатиру на адресу влади, з'являються ознаки відмічених нами раніше тенденцій [Золотарєва 2004, 2008], притаманних світовому карнавалюному руху: комерціалізація карнавалю і фестивалю; політичне забарвлення гасел і персонажів карнавалю; поява елементів української національної історії та культури; взяття місцевою владою на себе організаційних питань. Але «Гуморина» не є святом Масляної, а завжди проходить у дні Великого посту та не пов'язана з релігійним календарем, як карнавали Венеції, Ніци, Бразилії, Німеччини, Іспанії та інших християнських країн, а також фестивалі індійської культури [Золотарєва 2011]. Неприйняття багатьма одеситами таких веселоців у період посту чи навіть на Страсному тижні призвело до критики фестивалю, що зумовило нашу пропозицію перенесення його на так званий «День міста» 2 вересня, хоча вважаємо це в секуляризованому суспільстві малоїмовірним.

Доцільно нагадати, що в 2000 році вперше в рамках фестивалю сміху за пропозицією фінансиста Олександра Іванова, що тоді працював у відділі Одеського міськвиконкому, а зараз мешкає в Нью-Йорку, пройшов перший науковий захід – Одеська гуманітарна традиція на чолі з Олексієм Роджеро, Неллі Івановою та Віктором Левченко і Одеський національний університет імені І. І. Мечникова у науковій бібліотеці ОНУ провели «круглий стіл», присвячений сміховій культурі. З цього моменту наукові конференції «Про природу сміху» проходять навесні-влітку спочатку щорічно, а пізніше – раз на два роки, статус їх став міжнародним. Саме вони спонукали одеських філософів організувати спеціальне фахове видання «Доґа» («Докса»). Тобто, філософи, культурологи, філологи, інші вчені заговорили про сміх серйозно, а міжнародна наукова конференція «Про природу сміху» стала важливою культурною подією міста Одеси і України.

За 50 років існування фестивалю «Гуморина» змінювалися форми проведення, гасла і зміст, під впливом геополітичних подій і факторів життя країни. У 2003 р. напередодні 1 квітня комік-труп «Маски» відкрила «Будинок клоунів» з кінотеатром. У 2004–2010 роках «Гуморина» проводилась широкомасштабно, з великою кількістю туристів, готелі та торговельні заклади отримали чималі доходи. У Саду скульптур Одеського літературного музею щорічно 1 квітня встановлюють нову скульптуру, пов'язану з історією Одеси. У 2011 році 1 квітня відбувся Перший міжнародний фестиваль клоунів; гала-концерт; парад команд КВК; діджей-парад. У 2012 р. фестиваль клоунів отримує назву «Комедіада», у 2012–2013 р.р. 1 квітня пройшли 2 карнавали – загальноміський та «клоунська карнавальна кавалькада». «Гуморина» стала важливою культурною подією Одеси, українці з інших міст країни, іноземні туристи спеціально планували відпустки, поїздки до Одеси саме до 1 квітня, Дня сміху і Одеського карнавалу.

У 2014 р. через складну обстановку в Україні, загибель людей і початок неоголошеної «гібридної» війни росії проти України керівництво міста вирішило не проводити «Гуморину» як загальноміський захід, проте в 2014–2019 р.р. «гуморинні» заходи проходять у різних локаціях Одеси і в районах Одеської області, «Гуморина» розтягується на 3–5 днів. Ключову роль займає міжнародний фестиваль клоунів «Комедіада», проводиться «Зоогуморина» в Одеському зоопарку, з 2016 р. проводився і карнавал, особливо яскравий в 2018 р., до 45-річчя «Гуморини» [Золотарєва 2019]. А в 2020–2021 р.р. через карантин у зв'язку з пандемією коронавірусу Covid-19 відбувалася «Гуморина на карантині», заходи онлайн [Гуморина...2021].

Попри повномасштабне вторгнення ворога 24 лютого 2022 року, в Одесі 1 квітня 2022 р. «Гуморина» все ж відбулася під гаслом «Гуморина-Джавеліна», центральним заходом якої став відносно веселий і патріотичний онлайн-марафон на підтримку ЗСУ, у концерті на привокзальній площі, де були присутні вимушені переселенці з

прифронтових міст, взяли участь місцеві митці: музиканти гурту «Пожежний кран», Анастасія Букіна, Борис Барський, артисти театру Музкомедії, гурт «Мануфактура» та інші. Звучали сучасні музичні композиції, українські народні пісні, воєнні мелодії. На привокзальну площу доставили повнорозмірну копію квазібронетранспортера «Для переляку», який випустили одеські підприємства під час облоги міста нацистами влітку 1941 року [В Одесі проходить...2022]. Це веселе дійство спонукало присутніх посміхнутися і відволікло одеситів та вимушених переселенців з дітьми, що знаходяться у стресовому стані, від жахів війни. Тому в 2023 році подібний формат «Гуморини» вже очікувався.

І дійсно, 1 квітня 2023 р. на вулиці міста вийшли актори комік-гурту «Маски», які разом з одеситами влаштували справжню святкову ходу. Центром святкування став Літній театр у Миському саду. Там було встановлено фуд-корт, а також усі очі могли намалювати собі тимчасові татуювання. В цей день почали працювати одеські фонтани, а в Ротонді біля фонтану Миського саду пройшов концерт «3 пісню до Перемоги» за участі оркестру ВМС ЗСУ. В Артгалереї в Літньому театрі Миського саду відбулася церемонія гасіння ювілейної марки до 50-річчя фестивалю та відкриття фотовиставки «Гуморині – 50». Навіть під час війни одесити не впадають у відчай, а продовжують крізь сльози та страх жартувати та давати відсіч ворогу не лише за допомогою зброї, але й гострим словом [«Посміхнісь, Одесо!»... 2023].

З нагоди ювілею зробили спеціальну поштову марку, тираж якої складається всього з трьох тисяч екземплярів на замовлення міської ради, які передали у її власність. Миськрада сама вирішуватиме, що робити із лімітованою маркою: чи продати її, чи дати у вигляді нагороди, чи відправити іноземним партнерам. Марка яскрава, на ній показано, яким був одеський моряк, а «Морячок» – це емблема «Гуморини», 50 років тому і яким він став зараз: він вже з бородою, з тризубом на шапці, справжній українець. Першу марку символічно вручили одному із засновників Гуморини Леоніду Сущенку, бо саме він у 1972 році прийшов до товаришів з ідеєю створення «Гуморини», яку вперше провели 1 квітня 1973 року [В Одесі погасили...2023].

Вважаємо, що за 50 років свого існування Одеська «Гуморина» пройшла в розвитку як мінімум вісім етапів: 1) початковий етап – 1973–1986 р.р.; 2) етап Гуморини «перебудови» – 1987–1991 р.р.; 3) етап Всесвітнього клубу одеситів – 1992–1995 р.р.; 4) етап Олександра Павловського – 1997–2003 р.р.; 5) етап розвитку «Гуморини» з елементами комерціалізації, політизації та національної культури – 2004–2010 р.р.; 6) етап за участі клоунів і мімів та універсалізацією свята – 2011–2019 р.р.; 7) етап «Гуморина на карантині» через Covid-2019 – 2020–2021 р.р.; 8) етап Гуморини під час воєнного стану – 2022–2023 р.р.

Можна зробити наступні **висновки**. Кожному етапу «Гуморини» властиві певні гасла і персонажі, але зберігаються певні, вказані нами

тенденції, притаманні карнавалному руху в світовому масштабі, з розвитком елементів національної історії та культури. Безумовно, помітна сучасна тенденція уніфікації свят, як і в інших країнах, коли важливою подією урочистостей стають фестиваль їжі та вечірні концерти. Карнавал був і залишається однією з найдемократичніших форм масового свята. Очевидно, що карнавальне дійство в наш час стає культурною традицією. Втім, доцільно відмітити той факт, що відсутність повномасштабного Одеського карнавалу через сучасну війну і пандемію, заміна його виступами клоунів, акторів і оркестрів, навіть у такий складний і драматичний період життя країни, не применшує значення «Гуморини» та інтересу до неї як одеситів, так і всіх українців.

Вважаємо очевидним, що Одеський фестиваль сміху та гумору за 50 років став не лише однією з візитних карток Одеси, а й невід'ємним елементом української сміхової культури і взагалі культури України. І хочеться сподіватися, що з 2024 р. почнеться новий етап розвитку фестивалю – «Гуморина після Перемоги», і вже з карнавалом, що і стане предметом нашого наступного дослідження.

Список використаної літератури

- Бахтин, М. (1965) *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья, и ренессанс*, Москва, Худож. лит., сс. 8–16.
- В Одесі погасили лімітовану марку до ювілею Гуморини*, Новини LIVE. URL: <https://odesa.novyiny.live/v-odesi-pogasili-limitovanu-marku-do-iuivileiu-gumorini-85327.htm> (дата звернення: 08.04.2023).
- В Одесі проходить першотравнева «Гуморина-Джевеліна»*, УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric/a3445683-v-odesi-prohodit-persokvitneva-gumorinadzavelina.html> (дата звернення: 08.04.2023).
- Гуморина на карантині*. Офіційний сайт міста Одеси. URL: <https://omr.gov.ua/ru/news/222806/> (дата звернення: 08.04.2023).
- Зеверт, Д. *Советский карнавал: от политического шествия до «Праздника для народа»*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovetskiy-karnaval-ot-politicheskogo-shestviya-do-prazdnika-dlya-naroda> (дата звернення: 08.04.2023).
- Золотарёва, Е. (2008) *Общее и особенное в истоках и формах карнавального движения*, в: Дóџа / Докса, вип. 13, сс. 156–165.
- Золотарёва, Е. А. (2004) *Одесский карнавал и традиционные духовные ценности*, в: Дóџа / Докса, Вип. 5, сс. 243–255.
- Золотарёва, Е. (2011) *Отличительные особенности Одесского карнавала*, в: Дóџа / Докса, вип. 16, сс. 165–174.
- Золотарёва, Е., Золотарёва, К. (2019) *Трансформации одесского фестиваля смеха «Юморина»: 45-летний путь*, в: Дóџа / Докса, вип. 1(31), сс. 21–30.
- «Посміхнись, Одесо!»: найяскравіші моменти Гуморини на фото*. URL: <https://odesa.novyiny.live/ru/usmikhnis-odeso-naiiaskravishi-momenti->

gumogini-na-foto-85333.html (дата звернення: 08.04.2023).

Смирнов, В. *Одесский язык*. URL: <http://odesskiy.com/valerij-smirnov-odesskiy-jazyk.html> (дата звернення: 08.04.2023).

Юморина. *Матеріал з Вікіпедії*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (дата звернення: 08.04.2023).

Olena Zolotaryova

ODESA FESTIVAL «HUMORINA» AS AN ELEMENT OF UKRAINIAN CULTURE (FOR THE 50TH ANNIVERSARY OF «HUMORINA»)

The development trends of the Odesa festival «Humorina» and its carnival over the 50 years of its existence are analyzed. The author characterizes the stages of development of the Odesa Festival of Laughter and Humor and justifies the position that, despite the commercialization and politicization of the carnival, which are mostly common to the modern carnival movement in the world, the Odesa «Humorina» has become a significant element of the Ukrainian culture of laughter in its 50 years of existence. The author proposes 8 stages of the development of the festival, each stage of «Humorina» is characterized by certain slogans and heroes, but there are certain trends indicated in the article, which are characteristic of the carnival movement on a global scale, with the development of elements of national history and culture. Carnival was and remains one of the most democratic forms of mass celebration. It is obvious that now the carnival action is becoming a cultural tradition. However, it is appropriate to note the fact that the absence of a full-scale Odessa carnival due to the modern war and pandemic, its replacement by performances of clowns, actors and orchestras, even in such a difficult and dramatic period of the country's life, does not belittle the importance of «Humorina» and the interest in it for both Odessans and all Ukrainians. We consider it obvious that the Odesa Festival of Laughter and Humor over 50 years has become not only one of the hallmarks of Odesa, but also an integral element of the Ukrainian culture of laughter and the culture of Ukraine in general. And we would like to hope that from 2024 a new stage of development of the festival will begin – «Humor after Victory», and already with the carnival, which will become the subject of further research.

Keywords: *Humor, carnival, carnival movement, clown festival, Ukrainian laughing culture.*

References

- Bakhtyn, M. (1965) *Tvorchestvo Fransua Rable y narodnaia kultura srednevekovia y renessans* [Creativity of Francois Rabelais and folk culture of the Middle Ages and Renaissance], Moskva, Khudozh. lit., pp. 8–16.
- V Odesi pohasyly limitovanu marku do yuvileiu Humoryny* [In Odesa, a limited stamp for the anniversary of Humorina was redeemed, News LIVE].

- Novyny LIVE. URL: <https://odesa.novyny.live/v-odesi-pogasili-limitovanu-marku-do-iuvileiu-gumorini-85327.htm> (Retrieved on 08.04.2023).
- V Odesi prokhodyt pershotravneva «Humoryna-Dzhevelina» [«Humorina-Javelina» takes place in Odesa, UKRINFORM]. UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric/a3445683-v-odesi-prohodit-persokvitneva-gumorinadzavelina.html> (Retrieved on 08.04.2023).
- Humoryna na karantyni. Ofitsiyni sait mista Odesy [Humor in quarantine. Official site of the city of Odessa]. URL: <https://omr.gov.ua/ru/news/222806/> (Retrieved on 08.04.2023).
- Zvert, D. *Sovetskyi karnaval: ot polytycheskoho shestviya do «Prazdnyka dlia naroda»* [Soviet carnival: from the political procession to the «Holiday for the People»]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovetskiy-karnaval-ot-politicheskogo-shestviya-do-prazdnika-dlya-naroda> (Retrieved on 08.04.2023).
- Zolotarova, O. (2008) *Obshchee y osobennoe v ystokakh y formakh karnavalnoho dvyzheniya* [Common and special in the origins and forms of the carnival movement], in: *Дóжѧ / Докса*, vyp. 13, pp. 156–165.
- Zolotarova, O. A. (2004) *Odesskyi karnaval y traditsionnye duhovnye tseinnosty* [Odessa carnival and traditional spiritual values], in: *Дóжѧ / Докса*, vyp. 5, pp. 243–255.
- Zolotarova, O. (2011) *Otlichitelnye osobennosti Odesskoho karnavala* [Distinctive features of the Odessa carnival], in: *Дóжѧ / Докса*, vyp. 16, pp. 165–174.
- Zolotarova, O., Zolotarova, K. (2019) *Transformatsyy odesskoho festyvalia smekha «Humoryna»: 45-letnyi put* [Transformations of the Odessa Laughter Festival «Yumorina»: 45-year journey], in: *Дóжѧ / Докса*, vyp. 1(31), pp. 21–30.
- «Posmikhnyts, Odeso!»: naiaskravishi momenty Humoryny na foto [«Smile, Odesa!»: the brightest moments of Humorina in the photo]. URL: <https://odesa.novyny.live/ru/usmikhnis-odeso-naiaskravishi-momenty-gumorini-na-foto-85333.html> (data zvernennia: 08.04.2023).
- Smyrnov, V. *Odesskyi yazyk* [Odessa language]. URL: <http://odesskiy.com/valerij-smirnov-odesskiy-jazyk.html> (Retrieved on 08.04.2023).
- Humoryna. Material z Vikipedii* [Humor Material from Wikipedia]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (Retrieved on 08.04.2023).

Стаття надійшла до редакції 1.04.2023

Стаття прийнята 1.05.2023